

DRUŠTVO
ZA
KULTURNI
RAZVOJ
BAUO

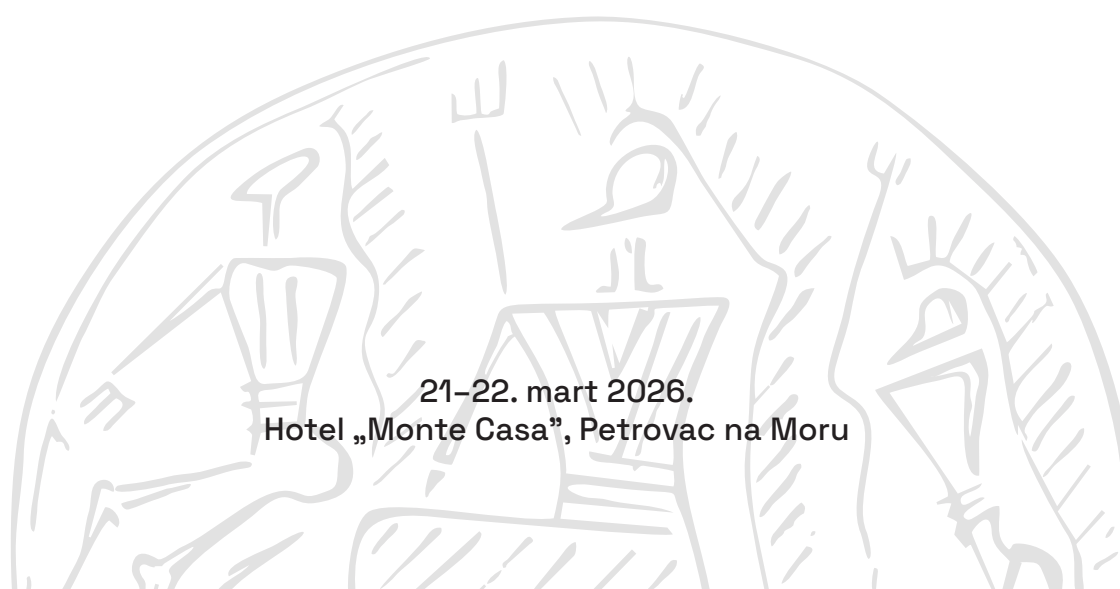

Ministarstvo
kulture i
medija

SKUP I GODIŠNJA SKUPŠTINA DRUŠTVA ARHEOLOGA CRNE GORE

KNJIGA SAŽETAKA

21–22. mart 2026.
Hotel „Monte Casa”, Petrovac na Moru

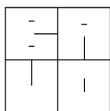
50

**PROŠLOST ZA BUDUĆNOST:
POLA VIJEKA STRUKOVNOG
UDRUŽENJA ARHEOLOGA
U CRNOJ GORI**

**Ministarstvo
kulture i
medija**

Objavljeno u okviru projekta „Prošlost za budućnost: pola vijeka strukovnog udruženja arheologa u Crnoj Gori“ Društva arheologa Crne Gore iz Podgorice i Društva za kulturni razvoj „Bauo“ iz Petrovca na Moru, koji je podržalo Ministarstvo kulture i medija na Konkursu za raspodjelu sredstava za finansiranje programa nevladinih organizacija „Jačanje strukovnih udruženja u kulturi“ u 2025. godini.

DRUŠTVO
ZA
KULTURNI
RAZVOJ
BAUO

SKUP I GODIŠNJA SKUPŠTINA DRUŠTVA ARHEOLOGA CRNE GORE

21–22. mart 2026.
Hotel „Monte Casa”, Petrovac na Moru

KNJIGA SAŽETAKA

Petrovac na Moru
2026

SADRŽAJ | CONTENT

Uvodno slovo	7
Introductory Note	9
Program Programme	11
Sažeci Abstracts	15
Bilješke Notes	59

Uvodno slovo

Društvo arheologa Crne Gore predstavlja relevantnu i institucionalno utemeljenu naučno-stručnu organizaciju koja okuplja arheologe i srodne stručnjake radi sistematskog unapređenja arheološke djelatnosti i zaštite kulturnog nasljeđa. Kao nevladino udruženje sa statusom pravnog lica i kontinuitetom djelovanja koji formalno seže od 1974. godine, kada je osnovano kao Arheološko društvo Crne Gore, Društvo se danas afirmiše kao stabilan i kredibilan akter u naučnom, kulturnom i društvenom prostoru Crne Gore. Na taj način, ono broji preko 50 godina svog postojanja i za to vrijeme svog trajanja od pola vijeka okupljalo je skoro pa sve arheologe koji su ponikli iz Crne Gore.

Današnja arheološka zajednica Crne Gore okuplja neveliki broj profesionalaca koji se na razne načine bave ovom plemenitom humanističkom naučnom disciplinom. Tokom svog postojanja mnogi njeni članovi su bili izraziti reprezentanti crnogorske arheologije na domaćem, lokalnom, ali i globalnom akademskom planu.

Takođe, članovi Društva su jasno sprovodili misiju usmjerenu ka razvoju arheologije kao naučne discipline, unaprijeđivali istraživačku djelatnost i zaštitu profesionalnih arheoloških integriteta. Kroz svoje članove ovo nevladino udruženje funkcioniše kao važna platforma za razmjenu znanja, interdisciplinarnu saradnju i promociju naučnih rezultata u zemlji i inostranstvu.

Osvrćući se na više od pola vijeka postojanja Društva arheologa Crne Gore, kao udruženje treba da budemo ponosni na činjenicu da je društvo opstalo toliko decenija. Dugujemo zahvalnost svim kolegama koji su uložili veliki napor da ovo strukovno udruženje, koje je bilo cijenjeno u mnogim evropskim krugovima arheologije, opstane. Tu se posebno ističe uloga Društva u povezivanju nacionalne i međunarodne

arheološke zajednice, čime se podstiče protok ideja, metodoloških pristupa, savremenih istraživačkih trendova i interdisciplinarnog uvezivanja. Kroz saradnju sa srodnim institucijama i organizacijama Društvo je doprinosilo internacionalizaciji crnogorske arheologije i njenoj integraciji u šire naučne tokove.

Kroz svoje djelatnosti Društvo ne samo da doprinosi razvoju arheološke nauke već i aktivno učestvuje u oblikovanju društvene svijesti o značaju kulturnog nasljeđa. Zahvaljujući svojim članovima koji se kroz razne institucionalne okvire bave arheologijom i arheološkim radom, arheologija Crne Gore je vidljiva i prepoznata kao posebna i cijenjena naučna disciplina.

U inačici, Društvo arheologa Crne Gore može se sagledati kao važna naučno-stručna organizacija koja svojim radom i zahvaljujući svojim članovima afirmiše arheologiju kao važan segment nacionalnog identiteta i kulturnog trajanja, istovremeno doprinoseći savremenom razvoju arheologije i njenoj međunarodnoj prisutnosti i vidljivosti. Obavezuje nas da kao generacija ovovremenih arheologa, koja sa svim članovima Društva slavi preko 50 godina postojanja, odamo veliko priznanje mnogima od naših starijih kolega koji su utrli put ovoj naučnoj disciplini u našoj zemlji. Ako nas upravo arheologija nečemu uči, onda je to strogo filozofsko podsjećanje na koncept kontinuiteta, ali i da različita djelovanja i kulturološke pojave ne počinju niti se završavaju sa jednom generacijom. Stoga ćemo kao zajednica sadašnjih nosilaca odluka i akademskog djelovanja biti utoliko snažniji koliko poštujemo i cijenimo rad, zalaganje i žrtvu naših prethodnika, od kojih su nam mnogi prenijeli ključna znanja i naučili nas i putevima arheologije i odnosu prema *slojevima* minulih i sadašnjih života.

Goran Pajović,
predsjednik Društva arheologa Crne Gore

Introductory Note

The Society of Archaeologists of Montenegro is a relevant, institutionally grounded scientific and professional organization that brings together archaeologists and related experts to systematically advance archaeological practice and the protection of cultural heritage. As a non-governmental association with legal status and a continuous history dating back to 1974, when it was founded as the Archaeological Society of Montenegro, the Society is today recognized as a stable and credible actor within the scientific, cultural, and social landscape of Montenegro. In this way, has marked over 50 years of existence, during which it has gathered almost all archaeologists originating from Montenegro.

The contemporary archaeological community in Montenegro consists of a relatively small number of professionals engaged in this noble humanistic scientific discipline in various ways. Throughout its existence, many of its members have been distinguished representatives of Montenegrin archaeology at the national, local, and global academic levels.

Moreover, individuals within the Society have consistently pursued a mission focused on developing archaeology as a scientific discipline, enhancing research, and safeguarding the professional integrity of archaeology. Through its members, this non-governmental association serves as an important platform for knowledge exchange, interdisciplinary collaboration, and the promotion of scientific results both domestically and internationally.

Reflecting on more than half a century of the Society of Archaeologists of Montenegro, we, as an association, should take pride in the fact that the Society has endured for so many decades. We owe gratitude to all colleagues who have invested great effort to ensure the

survival of this professional organization, which has been respected in many European archaeological circles. In particular, the Society has played a key role in connecting national and international archaeological communities, fostering the exchange of ideas, methodological approaches, modern research trends, and interdisciplinary integration. Through cooperation with related institutions and organizations, the Society has contributed to the internationalization of Montenegrin archaeology and its integration into broader scientific currents.

Through its activities, the Society not only contributes to the development of archaeological science but also actively shapes public awareness of the importance of cultural heritage. Through its members, who engage in archaeology within various institutional frameworks, archaeology in Montenegro is visible and recognized as a distinct and respected scientific discipline.

In essence, the Society of Archaeologists of Montenegro can be viewed as an important scientific and professional organization that, through its work and the contributions of its members, affirms archaeology as a significant component of national identity and cultural continuity, while also contributing to its modern development and international visibility. As a generation of contemporary archaeologists celebrating over 50 years of the Society's existence, we are obliged to pay great tribute to many of our senior colleagues who paved the way for this scientific discipline in our country. If archaeology teaches us anything, it is a profound philosophical reminder of continuity, and that cultural processes and human endeavors neither begin nor end with a single generation. Therefore, as a community of current decision-makers and academic contributors, we will be stronger to the extent that we respect and value the work, dedication, and sacrifices of our predecessors, many of whom have passed on essential knowledge and guided us in both the paths of archaeology and our understanding of past and present *layers* of human life.

Goran Pajović
President of the Society of Archaeologists of Montenegro

SKUP DRUŠTVA ARHEOLOGA CRNE GORE

Subota, 21. mart 2026. godine

Hotel „Monte Casa“, Petrovac na Moru

PROGRAM

9.30 DOLAZAK I REGISTRACIJA UČESNIKA

10.00 SVEČANO OTVARANJE SKUPA

Goran Pajović, predsjednik Društva arheologa Crne Gore

Dušan Medin, izvršni direktor Društva za kulturni razvoj
„Bauo“

10.30 SESIJA I

Vasilije Marojević (Univerzitet u Minesoti, Odjeljenje za antropologiju, Minesota, Sjedinjene Američke Države),
Srđan Delić (JU Muzeji i galerije Nikšić, Nikšić, Crna Gora)
i Nikola Borovinić (JU Centar za konzervaciju i arheologiju
Crne Gore, Cetinje, Crna Gora) | Jedan osvrt na arheologiju
lovaca-sakupljača na području Nikšićkog polja

Nikola Borovinić (JU Centar za konzervaciju i arheologiju
Crne Gore, Cetinje, Crna Gora) | Arheološka istraživanja
pećine u Čanju

Milica Radović (JU Muzeji i galerije Budve, Budva, Crna
Gora) | Mikromorfologija tla i FTIR spektroskopija u analizi
arheoloških sedimenata – primjer lokaliteta Crvena stijena

Mile Baković (JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne
Gore, Cetinje, Crna Gora) | Kultura Mala Gruda – Gruda
Boljevića ili specifičnosti zajednice skadarskog basena:

pitanje socijalne diferencijacije i oblikovanja društvene elite, prvi prinčevi Evrope na prelazu iz IV u III milenijum prije nove ere

12.00 PAUZA

12.30 SESIJA II

Mile Baković (JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore, Cetinje, Crna Gora), Ivana Medenica (JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore, Cetinje, Crna Gora) | Arheološka istraživanja tumula Kneževića glavica

Petar Čosović (JU Zavičajni muzej Pljevlja, Pljevlja, Crna Gora) | Mlađe gvozdeno doba u pljevaljskom kraju – stanje istraženosti i problemi interpretacije

Goran Pajović (JU Kulturni centar Bar, Bar, Crna Gora) | Izrada 3D modela nagrobnih spomenika s antičke nekropole *Municipium S...* u Pljevljima i njihova iskoristivost kroz animaciju

Željko Kalezić (JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore, Cetinje, Crna Gora), Mile Baković (JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore, Cetinje, Crna Gora) i Goran Škatarić (Univerzitet Donja Gorica, Fakultet za prehrambenu tehnologiju, bezbjednost hrane i ekologiju, Podgorica, Crna Gora) | Arheoturistička i geoturistička valorizacija lokaliteta Duklja sa posebnim osvrtom na vilu urbanu sa hipokaustom iz IV vijeka

14.00 RUČAK

16.00 SESIJA III

Miloš Živanović (JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore, Cetinje, Crna Gora) i Ivana Živanović (JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore, Cetinje, Crna Gora) | Grob ugledne Rimljanke iz Dokleje

Predrag Lutovac (JU Polimski muzej Berane, Berane, Crna Gora) | Rano hrišćanstvo crnogorskog Polimlja kroz rezultate novih arheoloških istraživanja

Vlado Lutovac (JU Polimski muzej Berane, Berane, Crna Gora) | Ubiciranje sjeveroistočne granice Prevalisa: razmatranje pravca granice na osnovu dosadašnjih arheoloških svjedočanstava

Stanko Jovanović (JU Centar za kulturu Danilovgrad, Danilovgrad, Crna Gora) | Novi podaci o lokalitetu Brijeg u Bjelopavlićima

Dejan Drašković (JU Kulturni centar Bar, Bar, Crna Gora) i Đorđe Milosavljević (KOTO DSD, Podgorica, Crna Gora) | Intervencije radi poboljšanja pristupačnosti duž identificiranih ruta u okviru Starog grada Bara

18.00 PAUZA

18.30 SESIJA IV

Jelena Čelebić (Univerzitet Koč, Odjeljenje za arheologiju, Istanbul, Turska) | *Galeotti* – veslači na galijama u građi Istorijskog arhiva Kotor iz XVI i XVII vijeka: prilog proučavanju maritimnog kulturnog predjela Boke Kotorske

Dušan Medin (Univerzitet Donja Gorica, Fakultet za kulturu i turizam, Podgorica, Crna Gora) i Adnan Kaljanac (Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Sarajevo, Bosna i Hercegovina) | Budvanske antičke nekropole u svijetlu pisma iz 1938. godine: arhivski trag iz Sarajeva

Roberto Golović (Budva, Crna Gora) | *Danuvina alacris* – primjeri dobre prakse

Filip Popović (Kotor, Crna Gora) | Podvodno kulturno nasljeđe Crne Gore između ugroženosti i savremenih metoda zaštite

20.00 ZAKLJUČNA DISKUSIJA I ZATVARANJE SKUPA

Predsjedava: Goran Pajović, predsjednik Društva arheologa Crne Gore

20.30 VEČERA

HOTEL „MONTE CASA“, PETROVAC NA MORU | 21–22. MART 2026.

GODIŠNJA SKUPŠTINA DRUŠTVA ARHEOLOGA CRNE GORE

Nedjelja, 22. mart 2026. godine

Hotel „Monte Casa“, Petrovac na Moru

10.00 GODIŠNJA SKUPŠTINA

12.00 ODLAZAK UČESNIKA

SAŽECI | ABSTRACTS

Vasilije Marojević
Univerzitet u Minesoti
Odjeljenje za antropologiju
Minesota, Sjedinjene Američke Države

Nikola Borovinić
JU Centar za konzervaciju
i arheologiju Crne Gore
Cetinje, Crna Gora

Srđan Delić
JU Muzeji i galerije Nikšić
Nikšić, Crna Gora

JEDAN OSVRT NA ARHEOLOGIJU LOVACA-SAKUPLJAČA NA PODRUČJU NIKŠIĆKOG POLJA

Praistorijski arheološki lokaliteti sa teritorije opštine Nikšić već decenijama svjedoče da se prisustvo lovaca-sakupljača u planinskom zaleđu istočne obale Jadrana može pratiti duboko u prošlost. Naučni značaj podataka o tome kako su se ove zajednice adaptirale na život u unutrašnjosti Dinarida nemjerljiv je i stavlja praistorijsku arheologiju u Crnoj Gori u fokus kako regionalnog tako i međunarodnog interesovanja. U geografskom smislu, područje opštine Nikšić dio je najvećeg i najizrazitijeg kraškog terena u Evropi. Opstanak i razvoj lovačko-sakupljačkih zajednica na ovom prostoru zahtijevao je kompleksne vještine za suočavanje sa neujednačenom i nepredvidljivom distribucijom ključnih resursa kao što su voda i divljač. S druge strane, raznolika geomorfologija unutrašnjosti Dinarskog krša pružala je izvjestan broj lokacija sa potencijalom za stabilnije naseljavanje. Kroz ovo izlaganje pružamo uvod u studiju o jednom od najtipičnijih kraških regiona u Evropi – Nikšićkom kraškom polju (NKP) u zapadno-centralnoj Crnoj Gori. Prilažemo argumente za tvrdnju da je NKP, skupa sa neposrednim okruženjem, pružalo predvidljivije okruženje za naseljavanje u području koje je u nauci poznato kao primjer ljutog krša (holokarst). Postojanost izvora vode, povoljna klima, dostupnost raznovrsnih izvora sirovina za izradu kamenih alatki, kao i veliki broj prirodnih skloništa stvaraju okolnosti za otpornije naseljavanje čak i tokom pleistocenskih klimatskih oscilacija. Osim isticanja prirodnogeografskih osobina ovog područja, pružamo uvid u do sada neobjavljene površinske nalaze koji ukazuju na prisustvo praistorijskih lovačko-sakupljačkih zajednica na području NKP.

Vasilije Marojević
University of Minnesota
Department of Anthropology
Minnesota, United States of America

Nikola Borovinić
PI Centre for Conservation and
Archaeology of Montenegro
Cetinje, Montenegro

Srđan Delić
PI Museums and Galleries Nikšić
Nikšić, Montenegro

A REVIEW OF HUNTER-GATHERER ARCHAEOLOGY IN THE NIKŠIĆ FIELD AREA

Prehistoric archaeological sites within the Municipality of Nikšić have, for decades, demonstrated that the presence of hunter-gatherers in the mountainous hinterland of the eastern Adriatic coast can be traced back to the distant past. The scientific significance of data on how these communities adapted to life in the interior of the Dinaric Alps is immense, placing prehistoric archaeology in Montenegro at the center of both regional and international interest. Geographically, the Municipality of Nikšić lies within the largest and most pronounced karst terrain in Europe. The survival and development of hunter-gatherer communities in this area required complex skills to cope with the uneven and unpredictable distribution of key resources such as water and game. On the other hand, the diverse geomorphology of the interior Dinaric karst provided numerous locations with potential for more stable settlement. This presentation provides an introduction to a study of one of the most typical karst regions in Europe, the Nikšić Karst Field (NKP) in west-central Montenegro. We present arguments supporting the claim that the NKP, together with its immediate surroundings, offered a more predictable environment for settlement in a region scientifically known as an example of harsh karst (holokarst). The presence of reliable water sources, a favorable climate, the availability of diverse raw materials for stone tool production, and numerous natural shelters created conditions for more resilient settlement even during Pleistocene climatic oscillations. In addition to highlighting the natural and geographical characteristics of this area, we provide insights into previously unpublished surface finds that indicate the presence of prehistoric hunter-gatherer communities in the NKP region.

Nikola Borovinić
JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore
Cetinje, Crna Gora

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA PEĆINE U ČANJU

Istraživanja srednjeg paleolita na prostoru Crne Gore započeta su sredinom prošlog vijeka i predstavljaju važan segment u proučavanju najstarijih tragova ljudskog prisustva na ovom području. Međutim, uprkos dugoj tradiciji istraživanja, u posljednjim decenijama nije otkriveno nijedno novo nalazište koje bi značajno doprinijelo razumijevanju ovog perioda – sve do nedavnog otkrića pećine u Čanju. Arheološki materijal prikupljen tokom prvih istraživanja ovog lokaliteta pokazuje izuzetnu specifičnost i predstavlja jedinstvenu pojavu u okviru srednjeg paleolita u Crnoj Gori, ali i u širem regionalnom kontekstu. Do sada nisu zabilježeni slični nalazi koji bi po svojim karakteristikama mogli biti direktno upoređeni sa materijalom iz ove pećine. Iako su sistematska istraživanja tek započeta, već su pokazala značajne rezultate i ukazala na veliki naučni potencijal ovog lokaliteta. Predstoji, međutim, još obimnog terenskog i analitičkog rada kako bi se dobila potpunija i cjelovitija slika o karakteru nalazišta, njegovoj hronologiji i ulozi u širem kontekstu srednjopaleolitskih populacija na području jugoistočne Evrope.

Nikola Borovinić
PI Centre for Conservation and Archaeology of Montenegro
Cetinje, Montenegro

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE CAVE IN ČANJ

Research into the Middle Palaeolithic in Montenegro began in the mid-20th century and represents an important segment of the study of the earliest traces of human presence in this area. However, despite a long tradition of research, in recent decades, no new site has been discovered that would significantly contribute to understanding this period, until the recent discovery of the cave in Čanj. The archaeological material collected during the initial excavations of this site shows exceptional specificity and represents a unique phenomenon within the Middle Palaeolithic in Montenegro and in the broader regional context. So far, no similar finds have been recorded that could, by their characteristics, be directly compared with the material from this cave. Although systematic excavations have only just begun, it has already yielded significant results and highlighted the great scientific potential of this site. However, extensive fieldwork and analytical work still lie ahead to obtain a more complete picture of the site's nature, chronology, and role in the wider context of Middle Palaeolithic populations in southeastern Europe.

Milica Radović
JU Muzeji i galerije Budve
Budva, Crna Gora

MIKROMORFOLOGIJA TLA I FTIR SPEKTROSKOPIJA U ANALIZI
ARHEOLOŠKIH SEDIMENATA – PRIMJER LOKALITETA
CRVENA STIJENA

Interdisciplinarnost u arheologiji omogućava povezivanje metoda i znanja iz različitih naučnih oblasti, što doprinosi boljem razumijevanju života ljudi u prošlosti. Takođe, ona predstavlja fundamentalni okvir savremenih istraživanja, omogućavajući integraciju različitih analitičkih metoda i teorijskih modela u cilju dubljeg razumijevanja funkcionisanja ljudskih zajednica u prošlosti i njihovih interakcija sa prirodnim okruženjem. Posebno značajne metode u tom kontekstu su FTIR analize i mikromorfološke analize tankih presjeka koje omogućavaju razlikovanje različitih prirodnih uticaja, ali i pružaju uvid u procese formiranja arheoloških lokaliteta. Analize procesa gorenja putem FTIR spektroskopije i mikromorfologije omogućavaju razlikovanje prirodnih i antropogenih tragova vatre, čime se doprinosi preciznijem uvidu u upotrebu prostora i ponašanja ljudi na lokalitetu. Mikrokontekstualnim pristupom, kroz primjenu metoda mikromorfologije i FTIR analize, omogućava se posmatranje netaknutih struktura sedimenata i mineralnih komponenti koje nijesu vidljive golim okom, čime je moguće razlikovati biogene, geogene i antropogene procese. Arheološki lokalitet Crvena stijena, kao jedan od najvažnijih praistorijskih lokaliteta u Crnoj Gori, danas je u fokusu interdisciplinarnih istraživanja koja povezuju upravo ove metode. Analiza prostora Feature 4 primjenom FTIR spektroskopije sa mikromorfologijom predstavlja značajan metodološki napredak u okviru crnogorske arheologije, omogućavajući interpretaciju lokaliteta u skladu sa savremenim naučnim standardima i međunarodno priznatim istraživačkim praksama. Na taj način Crvena stijena se izdvađa kao primjer primjene savremenih metoda u arheologiji, što omogućava dublje i preciznije razumijevanje kulturnih i prirodnih procesa koji su oblikovali ovaj arheološki lokalitet. Interdisciplinarni pristup koji povezuje arheologiju, geologiju i hemiju pokazao se kao ključan za cjelovitije tumačenje ljudskih aktivnosti u prošlosti i njihovog odnosa prema životnoj sredini.

Milica Radović
PI Museums and Galleries of Budva
Budva, Montenegro

SOIL MICROMORPHOLOGY AND FTIR SPECTROSCOPY IN THE ANALYSIS OF ARCHAEOLOGICAL SEDIMENTS – THE CASE OF CRVENA STIJENA

Interdisciplinarity in archaeology enables the connection of methods and knowledge from different scientific fields, contributing to a better understanding of human life in the past. The interdisciplinary approach in archaeology serves as a fundamental framework for contemporary research, integrating diverse analytical methods and theoretical models to deepen understanding of the functioning of past human communities and their interactions with the natural environment. Particularly significant methods in this context are FTIR analyses and micromorphological analyses of thin sections, which enable the differentiation of various natural influences and provide insight into archaeological site formation processes. Analysis of burning processes using FTIR spectroscopy and micromorphology enables distinction between natural and anthropogenic fire traces, thereby contributing to a more precise understanding of site use and human behavior. Through a microcontextual approach using micromorphology and FTIR analysis, it is possible to observe undisturbed sediment structures and mineral components that are not visible to the naked eye, thereby distinguishing biogenic, geogenic, and anthropogenic processes. The archaeological site of Crvena Stijena, one of the most important prehistoric sites in Montenegro, is currently the focus of interdisciplinary research integrating these methods. The analysis of the area designated as Feature 4, using FTIR spectroscopy combined with micromorphology, represents a significant methodological advancement within Montenegrin archaeology, enabling the interpretation of the site in accordance with contemporary scientific standards and internationally recognized research practices. In this way, Crvena Stijena stands out as an example of the application of modern methods in archaeology, enabling a deeper, more precise understanding of the cultural and natural processes that have shaped this site. The interdisciplinary approach linking archaeology, geology, and chemistry has proven essential for a more comprehensive interpretation of past human activities and their relationships with the environment.

Mile Baković

JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore
Cetinje, Crna Gora

KULTURA MALA GRUDA – GRUDA BOLJEVIĆA ILI SPECIFIČNOSTI
ZAJEDNICE SKADARSKOG BASENA: PITANJE SOCIJALNE
DIFERENCIJACIJE I OBLIKOVANJA DRUŠTVENE ELITE,
PRVI PRINČEVI EVROPE NA PRELAZU IZ IV U
III MILENIJUM PRIJE NOVE ERE

Dugogodišnje prikupljanje i proučavanje podataka dobijenih arheološkim istraživanjima tumula na području Crne Gore, posebno tumula Mala i Velika Gruda i Grude Boljevića, oblikovali su naša znanja o kulturnom razvoju šireg prostora basena Skadarskog jezera na kraju IV i u prvim vijekovima III milenijuma prije Hrista. Karakterističan inventar svjedoči o osobenosti grupe koju, za sada, prezentuje desetak monumentalnih tumula. Primarne sahrane ili centralni grobovi nastali su sahranjivanjem plemenskih prvaka, poznatiji su pod terminom kneževski grobovi. Nova istraživanja pokazuju da među tim monumentalnim tumulima treba razlikovati dvije grupe grobova. Prvoj grupi pripadaju Gruda Boljevića, Mala Gruda i Velika Gruda, čiji grobovi uz ostale priloge posjeduju i simbole vlasti i koji prema tome predstavljaju kneževske tumule *proprie dicti*. Drugu grupu čine tumuli sa markantnim centralnim grobovima poput onih iz Mogile na rake i Kujave, u kojima glavni prilog predstavlja keramika istih karakteristika kao kod prve grupe, ali nema luksuznih predmeta niti odgovarajućih simbola vlasti. To pokazuje da se ovdje ne radi o kneževskim grobovima nego o sahranama pripadnika šire aristokratije iz okvira iste lokalne zajednice.

Mile Baković
PI Centre for Conservation and Archaeology of Montenegro
Cetinje, Montenegro

THE MALA GRUDA CULTURE – GRUDA BOLJEVIĆA OR THE
SPECIFICITY OF THE SKADAR LAKE BASIN COMMUNITY: THE
QUESTION OF SOCIAL DIFFERENTIATION AND THE FORMATION
OF A SOCIAL ELITE – THE FIRST PRINCES OF EUROPE AT THE TURN
OF THE 4TH TO THE 3RD MILLENNIUM BCE

Long-term collection and analysis of data obtained through archaeological investigations of tumuli in the territory of Montenegro, particularly the tumuli of Mala and Velika Gruda and Gruda Boljevića, have shaped our understanding of the cultural development of the wider Skadar Lake basin at the end of the 4th and in the early centuries of the 3rd millennium BCE. The characteristic assemblage of grave goods testifies to the distinctiveness of a group currently represented by around ten monumental tumuli. Primary burials, or central graves, were created by interring tribal leaders and are commonly called princely graves. Recent research indicates that two burial groups should be distinguished within these monumental tumuli. The first group includes Gruda Boljevića, Mala Gruda, and Velika Gruda, whose graves, in addition to other grave goods, contain symbols of power and can therefore be classified as princely tumuli *proprie dicti*. The second group consists of tumuli with prominent central graves, such as those from Mogila na rake and Kujava, in which the principal grave goods are ceramics with the same characteristics as those of the first group, but without luxury items or corresponding symbols of power. This indicates that these are not princely graves, but rather burials of members of a broader aristocratic stratum within the same local community.

Mile Baković
JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore
Cetinje, Crna Gora

Ivana Medenica
JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore
Cetinje, Crna Gora

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA TUMULA KNEŽEVIĆA GLAVICA

Arheološka istraživanja tumula Kneževića glavica sprovedena su u dvije kampanje, u periodu od septembra do kraja novembra 2023. godine i od marta do jula 2024. godine. Istraživanja je realizovala JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore u saradnji sa Njemačkim arheološkim institutom (DAI) iz Berlina i Arheološkim centrom Olomouc (ACO), Češka Republika. Lokalitet se nalazi na imanju porodice Knežević u mjestu Balabani, opština Zeta, i u pitanju je monumentalna humka koja je sukcesivno korišćena za sahranjivanje tokom dugog vremenskog perioda. Ukupno je istraženo 230 grobova (229 skeletnih i jedan grob spaljenog pokojnika) i konstatovana su tri horizonta sahranjivanja. Najstariji horizont čine grobovi sa konstrukcijama od šljunka, u kojima su otkriveni grobni prilozi (nakit od bronzе i čilibara, kao i upotrebni predmeti od gvožđa i keramike) koji po stilskim odlikama pripadaju glasináčkoj kulturi. Drugom horizontu pripadaju grobovi koji su na osnovu artefakata datovani u helenistički period (V–III vijek p. n. e.). Pokojnici su sahranjeni sa tipičnom helenističkom keramikom, a kao prilog se javljaju i koplja i manje perle od bronzе. Trećem horizontu pripadaju grobovi koji se, na osnovu orijentacije, grobnih konstrukcija i manjeg broja pronađenih artefakata (par bronzanih i jedna srebrna naušnica, tri srebrna prstena, dva gvozdena ključa i dva kresiva) opredjeljuju u period od VIII do XVII vijeka. Primarni grob, zbog kojeg je formirana humka u nekoj fazi bronzanog doba, opljačkan je još u antičkom periodu.

Mile Baković

PI Center for Conservation and Archaeology of Montenegro
Cetinje, Montenegro

Ivana Medenica

PI Center for Conservation and Archaeology of Montenegro
Cetinje, Montenegro

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE TUMULUS KNEŽEVIĆA GLAVICA

Archaeological excavations of the Kneževića glavica tumulus were conducted in two field campaigns, from September to the end of November 2023 and from March to July 2024. The excavations were carried out by the Public Institution Center for Conservation and Archaeology of Montenegro in collaboration with the German Archaeological Institute (DAI), Berlin, and the Archaeological Centre Olomouc (ACO), Czech Republic. The site is located on the property of the Knežević family in the village of Balabani, Municipality of Zeta, and represents a monumental burial mound that was used successively for interment over an extended chronological period. A total of 230 graves were excavated (229 inhumations and one cremation burial), and three distinct burial horizons were identified. The earliest horizon consists of graves with pebble-built constructions, within which grave goods were recovered, including bronze and amber jewelry, as well as utilitarian artifacts made of iron and ceramic. Based on their stylistic characteristics, these finds are attributed to the Glasinac cultural complex. The second horizon comprises graves dated, on the basis of associated material culture, to the Hellenistic period (5th–3rd century BCE). The deceased were interred with characteristic Hellenistic pottery, and grave goods included spearheads and small bronze beads. The third horizon includes graves that, based on their orientation, burial architecture, and a limited assemblage of small finds (a pair of bronze earrings and one silver earring, three silver rings, two iron keys, and two fire-striker), are dated to the period between the 8th and 17th centuries. The primary burial, for which the mound was originally constructed during a phase of the Bronze Age, had already been looted in antiquity.

Petar Ćosović
JU Zavičajni muzej Pljevlja
Pljevlja, Crna Gora

MLAĐE GVOZDENO DOBA U PLJEVALJSKOM KRAJU
– STANJE ISTRAŽENOSTI I PROBLEMI INTERPRETACIJE

Područje opštine Pljevlja predstavlja značajan prostor praistorijskog naseljavanja na sjeveru Crne Gore, o čemu svjedoče brojni nalazi iz bronzanog i starijeg gvozdеног doba. Posebno se izdvajaju tumuli sa lokaliteta kao što su Gotovuša, Borovica, Zenica, Ljutići, Doganje i Lever Tara, koji su dali raznovrstan arheološki materijal, uključujući keramiku i metalne nalaze karakteristične za ove periode. Tipološke odlike pojedinih nalaza ukazuju na kulturne veze sa širim prostorom zapadnog Balkana, naročito sa područjem istočne Bosne i kompleksom glasinčačke kulture. Uprkos tome, u poređenju sa bronzanim i halštatskim horizontom, materijal koji se pouzdano može pripisati mlađem gvozdenom dobu (latenu) na području Pljevalja znatno je slabije zastupljen. Ova pojava otvara pitanje da li je riječ o stvarnom diskontinuitetu u naseljavanju, promjenama u pogrebnim i kulturnim praksama ili pak o nedovoljnoj istraženosti lokaliteta i arheološke građe. Cilj rada je da, na osnovu dostupnog materijala iz tumula i građe koja se čuva u zbirkama Zavičajnog muzeja u Pljevljima, ukaže na ovaj problem i sagleda ga u širem kontekstu praistorijskih kretanja na prostoru sjeverne Crne Gore i susjednih oblasti.

Petar Ćosović
PI Homeland Museum Pljevlja
Pljevlja, Montenegro

LATE IRON AGE IN THE PLJEVLJA REGION — STATE OF EXCAVATIONS AND PROBLEMS OF INTERPRETATION

The Municipality of Pljevlja is an important area of prehistoric settlement in northern Montenegro, as evidenced by numerous Bronze Age and Early Iron Age finds. Particularly notable are the tumuli from sites such as Gotovuša, Borovica, Zenica, Ljutići, Doganje, and Lever Tara, which have yielded diverse archaeological material, including pottery and metal finds characteristic of these periods. The typological features of certain small finds indicate cultural connections with the wider western Balkan region, especially with eastern Bosnia and the Glasinac culture complex. Despite this, compared to the Bronze and Hallstatt horizons, material reliably attributable to the Late Iron Age (La Tène) in the Pljevlja area is much less represented. This phenomenon raises the question of whether it reflects an actual discontinuity in settlement, changes in funerary and cultural practices, or insufficient excavations of sites and archaeological material. The aim of this paper is, based on available material from tumuli and the assemblages preserved in the collections of the Homeland Museum in Pljevlja, to highlight this problem and consider it within the broader context of prehistoric movements in northern Montenegro and neighboring areas.

Goran Pajović
JU Kulturni centar Bar
Bar, Crna Gora

IZRADA 3D MODELA NAGROBNIH SPOMENIKA SA ANTIČKE
NEKROPOLE *MUNICIPIUM S...* U PLJEVLJIMA I NJIHOVA
ISKORISTIVOST KROZ ANIMACIJU

Za potrebe stalne muzejske postavke u JU Zavičajni muzej Pljevlja urađen je postupak fotogrametrijskog skeniranja rimskih nadgrobnih spomenika sa antičkog lokaliteta u Kominima, *Municipium S...* Naime, kako široj javnosti nije moguće vidjeti veći broj ovih nadgrobnih spomenika, a da se fizički ne posjeti lokacija na kojoj se oni čuvaju, pojavila se veoma opravdana potreba da se u sklopu stalne muzejske postavke u arheološkom muzeju nađu prikazi ovih raznovrsnih kamenih nadgrobnih spomenika. Nakon preciznog fotogrametrijskog skeniranja koje je izvedeno na 48 spomenika, urađena je videoanimacija koja je imala zadatak da svaki od navedenih komada prikaže u specifičnom položaju. Svaki od ovih spomenika je prikazan na taj način, da konzumenti animacije mogu da steknu jasan uvid u ove specifične nadgrobne spomenike. Realizacijom ovog multidisciplinarnog snimanja spomenici se mogu sagledati u vidu jedne videoprezentacije, ali se može omogućiti i interaktivni način, gdje bi se oni mogli posmatrati i izučavati ponaosob. Rezultati ovog digitalnog pripremanja kamene plastike, za muzejske uslove, idu u prilog savremenim tehnologijama bez kojih se arheologija više i ne uzima u obzir. U ovom konkretnom slučaju, više populističkom od naučnog, nudi se kao jedno rješenje koje posjetiocima muzeja daje široke mogućnosti da predmete dožive na specifičan način, uz kombinaciju nekoliko različitih pristupa. Gotovi 3D modeli korespondiraju sa originalima, ali se uz savremene alate animacije stavljaju u kontekst potpuno drugačijeg sagledavanja. Ciljanim dizajnom stvoren je sadržaj koji donosi mogućnosti uvezivanja i potpuno drugačije percepcije kulturne baštine, bilo da se radi o latinskim natpisima ili o antropomorfnim formama. Ovakav set gotovih modela može biti veoma koristan, s obzirom na to da postoje razna ograničenja koja se tiču masovnog uvida u ove veoma unikatne i specifične ostatke velike antičke nekropole koja je neotuđivi dio lokaliteta *Municipium S...*

Goran Pajović
PI Cultural Center Bar
Bar, Montenegro

CREATION OF 3D MODELS OF FUNERARY MONUMENTS FROM
THE ANTIQUE NECROPOLIS *MUNICIPIUM S...* IN PLJEVLJA AND
THEIR APPLICATION THROUGH ANIMATION

For the purposes of the permanent exhibition at the Public Institution Heritage Museum Pljevlja, a program of photogrammetric documentation and 3D modeling of Roman funerary monuments from the Komini archaeological site (*Municipium S...*) was undertaken. As many of these monuments are not accessible to the general public without visiting the storage facility where they are housed, a clear need arose to incorporate their visual representations into the museum display. Following high-resolution photogrammetric recording of 48 funerary monuments, a digital animation was developed to present each artifact in a controlled and analytically meaningful orientation. This approach enables viewers to gain a clear, detailed understanding of the morphological and decorative features of these distinctive sepulchral monuments. Through this multidisciplinary process of digital documentation, the monuments can be examined both in a unified video presentation and through interactive platforms that enable individual analysis. The outcomes of this digital processing of stone sculpture for museum interpretation underscore the importance of contemporary technologies, which have become integral to current archaeological methodology. In this case, a more visitor-oriented interpretative strategy—rather than a strictly academic presentation—is employed, offering museum audiences expanded opportunities to engage with the material through multiple modes of visualization. The resulting 3D models closely match the original artifacts; however, by applying modern animation tools, they are situated within a new interpretative and visual framework. Through deliberate design, content has been created that facilitates new connections and alternative perceptions of cultural heritage, whether in relation to Latin epigraphy or anthropomorphic representations. This corpus of digital models is particularly valuable given the limitations of broad public access to these unique and significant remains of the extensive antique necropolis, which is an integral component of the archaeological site *Municipium S...*

Željko Kalezić
JU Centar za konzervaciju
i arheologiju Crne Gore
Cetinje, Crna Gora

Goran Škataric
Univerzitet Donja Gorica
Fakultet za prehrambenu tehnologiju,
bezbjednost hrane i ekologiju
Podgorica, Crna Gora

Mile Baković
JU Centar za konzervaciju
i arheologiju Crne Gore
Cetinje, Crna Gora

ARHEOTURISTIČKA I GEOTURISTIČKA VALORIZACIJA LOKALITETA
DUKLJA SA POSEBNIM OSVRTOM NA VILU URBANU SA
HIPOKAUSTOM IZ IV VIJEKA

Arheoturizam i geoturizam predstavljaju savremene i sve značajnije oblike turističkih kretanja zasnovanih na valorizaciji kulturnog i prirodnog nasljeđa. Ovaj rad analizira dio arheološkog i geonasljeđa Crne Gore sa ciljem procjene njihovog istorijskog, naučnog i turističkog potencijala, kao i mogućnosti njihovog uključivanja u savremene turističke tokove. Kao primjer zaštite i očuvanja kulturnog nasljeđa izdvaja se arheološki lokalitet Duklja kod Podgorice, gdje su sprovedene preventivne konzervatorske mjere na ostacima vile urbane sa hipokaustom, uključujući stabilizaciju zidnih struktura, uklanjanje vegetacije, konsolidaciju maltera i arhitektonskih ostataka, čime je omogućeno dalje očuvanje i adekvatna prezentacija lokaliteta. Istraživanje je zasnovano na interdisciplinarnom pristupu koji obuhvata arheološka i konzervatorska istraživanja, terenski rad i anketno istraživanje. Rad se bavi antičkim rimskim naseljem Duklja (*Doclea*), koje je nastalo u I vijeku nove ere i razvijalo se tokom rimskog perioda kao značajan urbani centar provincije Prevalis. Lokalitet se nalazi oko tri kilometra sjeverozapadno od Podgorice, na platou između rijeka Morače, Zete i Širalijske. Grad je bio organizovan po klasičnom rimskom urbanističkom modelu, sa pravilnom mrežom ulica (*cardo i decumanus*), forumom, bazilikama, hramovima, termama i stambenim objektima, dok su fortifikacije činili bedemi sa kulama i kapijama. Posebna pažnja posvećena je novootkrivenoj vili urbani sa apsidalnom prostorijom (*exedra*), u kojoj je evidentiran sistem podnog grijanja

Željko Kalezić
PI Centre for Conservation and
Archaeology of Montenegro
Cetinje, Montenegro

Goran Škatorić
University of Donja Gorica
Faculty of Food Technology,
Food Safety and Ecology
Podgorica, Montenegro

Mile Baković
PI Centre for Conservation and
Archaeology of Montenegro
Cetinje, Montenegro

ARCHAEO TOURISM AND GEOTOURISM VALORIZATION OF THE
SITE OF DUKLJA WITH SPECIAL REFERENCE TO THE URBAN VILLA
WITH HYPOCAUST FROM THE 4TH CENTURY

Archaeotourism and geotourism are increasingly important forms of tourism that valorize cultural and natural heritage. This paper examines part of Montenegro's archaeological and geological heritage to assess its historical, scientific, and tourism potential, as well as its integration into contemporary tourism. The archaeological site of Duklja near Podgorica is highlighted as an example of heritage protection and preservation. Preventive conservation measures were undertaken on the remains of an urban villa with a hypocaust system, including the stabilization of wall structures, vegetation removal, mortar consolidation, and preservation of architectural remains, enabling the site's further protection and presentation. The research applies an interdisciplinary approach combining archaeological and conservation studies, fieldwork, and survey research. It focuses on the ancient Roman settlement of Duklja (*Doclea*), founded in the 1st century AD and developed as an important urban center of the province of Prevalis. Located about three kilometers northwest of Podgorica, between the Morača, Zeta, and Širalijski rivers, the city followed the classical Roman urban model, with a regular street grid (*cardo and decumanus*), forum, basilicas, temples, baths, residential buildings, and defensive walls with towers and gates. Special attention is given to the newly discovered urban villa with an apsidal room (*exedra*), where an underfloor heating system (*hypocaust*), including a praefurnium and a network of hot-air channels, was identified.

– hipokaust, sa prefurnijumom i mrežom kanala za cirkulaciju toplog vazduha. Arheološki nalazi, uključujući fragmente amfora i staklenog posuđa, ukazuju na to da ova građevina potiče iz IV vijeka i predstavlja značajan primjer kasnoantičke arhitekture na lokalitetu Duklje. Cilj istraživanja bio je procjena naučne, prirodne, konzervatorske i turističke vrijednosti lokaliteta primjenom kvantitativnih i kvalitativnih metoda. U radu su korišćeni modeli GAM i UGAM, kao i SWOT, GAP i PESTEL analize, dok su podaci prikupljeni putem terenskog rada, anketa, fokusnih grupa i intervjua sa stručnjacima. Rezultati ukazuju na visok naučni i pejzažni značaj lokaliteta, ali i na ograničenja u pogledu infrastrukture i turističke valorizacije. Istraživanje potvrđuje da Crna Gora posjeduje značajan, ali nedovoljno iskorišćen potencijal za razvoj arheoturizma i geoturizma, čije unapređenje može doprinijeti održivom turizmu i boljoj međunarodnoj prepoznatljivosti destinacije.

Archaeological finds, such as amphora and glass vessel fragments, indicate that the structure dates to the 4th century and represents an important example of Late Antique architecture at Duklja. The study aimed to evaluate the scientific, natural, conservation, and tourism value of the site using quantitative and qualitative methods, including GAM and UGAM models, as well as SWOT, GAP, and PESTEL analyses. The results show high scientific and landscape significance, but also limitations in infrastructure and in the valorization of tourism. The research confirms that Montenegro has significant yet underused potential for archaeotourism and geotourism, whose development could strengthen sustainable tourism and international recognition.

Miloš Živanović
JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore
Cetinje, Crna Gora

Ivana Živanović
JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore
Cetinje, Crna Gora

GROB UGLEDNE RIMLJANKE IZ DOKLEJE

Nedavno započeta arheološka istraživanja zapadne nekropole Dokleje doprinijela su otkriću kompleksnog dijela gradske nekropole, gdje je do sada, na relativnoj maloj površini, istraženo preko 180 grobova različitih formi i stepena očuvanosti. Ipak, prošlogodišnja istraživanja na ovome mjestu obilježena su neočekivanim pronalaskom grobnice sa izuzetnim bogatstvom grobnih priloga. Riječ je o zidanoj kamenoj grobnici u kojoj je bila sahranjena ženska individua, koja je u trenutku smrti bila stara između 25 i 35 godina. Njen istaknuti status u zajednici Dokleje, prije svega, potvrđuje zlatni nakit sa kojim je napustila ovozemaljski život. Uz pokojnicu postavljene su i njene lične stvari: piksida sa koštanim iglama i gvozdenim spatulama, set žetona i kockice za igru, kao i osam staklenih posuda na osnovu kojih je grobna cjelina datovana u IV stoljeće nove ere. Među staklenim posudama identifikovano je i veoma rijetko otkriće za koje se smatra da predstavlja sam vrhunac staklarske vještine u antici – dijatreta. Ovaj raskošni nalaz dodatno potvrđuje zabilježeni prosperitet kasnoantičke Dokleje i postavlja pitanje o tome koja je bila uloga žene u aristokratskom staležu antičkog grada.

Miloš Živanović
PI Centre for Conservation and Archaeology of Montenegro
Cetinje, Montenegro

Ivana Živanović
PI Centre for Conservation and Archaeology of Montenegro
Cetinje, Montenegro

THE GRAVE OF A HIGH-STATUS ROMAN WOMAN FROM DOCLEA

Recently initiated archaeological excavations of the western necropolis of Doclea have led to the discovery of a complex sector of the urban burial ground, where, within a relatively limited area, more than 180 graves of diverse types and varying states of preservation have been excavated to date. Nevertheless, last year's campaign at this location was marked by the unexpected discovery of a tomb distinguished by an exceptionally rich assemblage of grave goods. The find consists of a masonry-built stone tomb containing the inhumation of a female individual aged 25-35 at the time of death. Her elevated social status within the community of Doclea is primarily evidenced by the gold jewellery deposited with her as part of the funerary assemblage. Accompanying the deceased were also personal belongings: a pyxis containing bone needles and iron spatulae, a set of gaming counters and dice, and eight glass vessels, on the basis of which the burial context has been dated to the 4th century CE. Among the glass vessels, a particularly rare find was identified—a diatret, considered the pinnacle of ancient glassworking craftsmanship. This opulent funerary assemblage further corroborates the documented prosperity of Late Antique Doclea and raises the question of the role of women within the ancient city's aristocratic strata.

Predrag Lutovac
JU Polimski muzej Berane
Berane, Crna Gora

RANO HRIŠĆANSTVO CRNOGORSKOG POLIMLJA KROZ REZULTATE NOVIH ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA

U vrijeme administrativnih reformi Rimskog Carstva koje sprovodi Dioklecijan, a potom i Konstantin, duž Polimlja su obnovljena nekadašnja utvrđenja podignuta sredinom II i početkom III vijeka. Ova utvrđenja su štitila nekadašnji rimski put, a vjerovatno i istočnu granicu provincije Dalmacije, a potom činila graničnu liniju provincije Prevalis. U skladu sa prihvatanjem hrišćanstva u gotovo svim obnovljenim utvrđenjima u kojima su vršena istraživanja podignuti su sakralni objekti, bilo da se radi o manjim ili većim crkvama bazilikalnog tipa. Utvrđenja su uglavnom podignuta na desnoj obali Lima, na dominantnim uzvišenjima koja dominiraju i nadgledaju neposrednu okolinu i nekadašnji rimski put. U dosadašnjem periodu istraživanja su sprovedena na utvrđenjima Tumbarice u selu Donja Ržanica i Gradcu u Budimlji kod Berana, Samogradu koji se nalazi u selu Prijelozi kod Bijelog Polja i na Gradcu u selu Tucanje u opštini Petnjica. Na ovom mjestu moramo pomenuti i sakralne objekte koji se podižu u ovom periodu. Po odredbama Četvrtog (Halkedonskog) sabora 451. godine i Justinijanovih Novela (br. 3, gl. 1; br. 87, gl. 1 i br. 151, gl. 1) u *iura reservata*, lokalnim episkopima ostavljeno je osnivanje manastira s pravom da zahvate onoliko zemlje za obrađivanje koliko im *usus fructus* omogućava. Da je uzus fructus bio poznat na teritoriji Prevalisa najbolje se vidi po tome što se u svakom plodnom polju i danas nalaze ostaci crkvenih zdanja, u prvom redu ostaci velikih episkopskih bazilika i trikonhosa. Ovim radom dajemo kratak presjek o početku hrišćanstva kao osnovne religije u dijelu rimske provincije Prevalis.

Predrag Lutovac
PI Polimski Museum Berane
Berane, Montenegro

EARLY CHRISTIANITY IN THE MONTENEGRIN POLIMLJE REGION THROUGH THE RESULTS OF NEW ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS

During the period of administrative reforms of the Roman Empire carried out by Diocletian and later by Constantine the Great, previously established fortifications—originally constructed in the mid-2nd and early 3rd centuries—were restored along the Lim Valley (Polimlje). These fortifications protected the former Roman road and most likely also the eastern frontier of the province of Dalmatia, later forming part of the boundary line of the province of Prevalis. With the adoption of Christianity, nearly all the investigated and restored fortifications were adorned with sacral structures, ranging from smaller churches to larger basilica-type edifices. These fortifications were predominantly erected on the right bank of the Lim River, at elevated, strategically dominant locations overlooking both the surrounding landscape and the Roman communication route. To date, archaeological excavations have been conducted at several sites: Tumbarice in the village of Donja Ržanica and Gradac in Budimlja, near Berane; Samograd in the village of Prijelozi, near Bijelo Polje; and Gradac in the village of Tucanje, in the municipality of Petnjica. At this point, it is also necessary to mention the ecclesiastical buildings constructed during this period. According to the provisions of the Council of Chalcedon (451 AD) and the Novellae of Justinian I (No. 3, ch. 1; No. 87, ch. 1; and No. 151, ch. 1), within the framework of *iura reservata*, local bishops were granted the authority to establish monasteries, with the right to appropriate as much arable land as permitted by the principle of *usus fructus*. The presence and application of *usus fructus* in the territory of Prevalis is evidenced by the fact that, even today, remains of ecclesiastical structures can be found in nearly every fertile field—primarily the remains of large episcopal basilicas and triconch churches. In our paper, we provide a brief overview of the early period of Christianity as the dominant religion in the Roman province of Prevalis.

Vlado Lutovac
JU Polimski muzej Berane
Berane, Crna Gora

UBICIRANJE SJEVEROISTOČNE GRANICE PREVALISA:
RAZMATRANJE PRAVCA GRANICE NA OSNOVU
DOSADAŠNJIH ARHEOLOŠKIH SVJEDOČANSTAVA

Uzimajući u obzir da je u stručnoj literaturi sjeveroistočna granica provincije Prevalis najčešće prikazivana kao ravna linija, nova arheološka istraživanja stvorila su uslove za razmatranje mogućeg preciznijeg ubiciranja ove granice, čiji je položaj u dosadašnjim tumačenjima ostao prilično upitan. Kroz kratak pregled novoistraženih utvrđenja, kao i onih zabilježenih u literaturi čije se postojanje za sada može tek pretpostaviti jer još uvijek nije arheološki potvrđeno, može se uočiti da ova utvrđenja prate tok rijeke Lim. Time se formira svojevrsna prirodna linija razgraničenja duž koje su raspoređeni utvrđeni gradovi i kule osmatračnice. Pokretni arheološki materijal registrovan tokom istraživanja i rekognosciranja jasno ukazuje na to da pomenuta utvrđenja hronološki pripadaju periodu ranog hrišćanstva, u kojem je limes bio aktivan, a čiji se pad može pratiti u VII vijeku.

Vlado Lutovac
PI Polimski Museum Berane
Berane, Montenegro

LOCATING THE NORTHEASTERN BORDER OF PREVALIS:
CONSIDERING THE BORDER LINE BASED ON EXISTING
ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE

Considering that in the professional literature the northeastern border of the province of Prevalis is most often depicted as a straight line, recent archaeological research has created the conditions to consider a more precise location for this border, whose position in previous interpretations has remained rather uncertain. A brief review of newly excavated fortifications, as well as those recorded in the literature whose existence can only be hypothesized for now, since they have not yet been archaeologically confirmed, reveals that these fortifications follow the course of the Lim River. This forms a natural demarcation line along which fortified towns and watchtowers are arranged. Movable archaeological material recorded during excavations and reconnaissance clearly indicates that the mentioned fortifications chronologically belong to the Early Christian period, during which the limes was active, and whose decline can be traced to the 7th century.

Stanko Jovanović
JU Centar za kulturu Danilovgrad
Danilovgrad, Crna Gora

NOVI PODACI O LOKALITETU BRIJEG U BJELOPAVLIĆIMA

Lokalitet Brijeg nalazi se u selu Martinići, u podnožju Martiničke Gradine, s njene jugozapadne strane. Ovaj lokalitet je istraživani 1982. godine, u sklopu šireg istraživanja lokaliteta u arealu Martiničke Gradine. Na lokalitetu se nalazi nekropola i jednobrodna crkva sa dodatnim kompleksom koji nije nikada istražen. Istraženo je devet grobova, od kojih je osam izvan same crkve, dok je jedan pronađen u samoj crkvi. Rezultati istraživanja indiciraju da je nekropola starija od same crkve. Od pokretnih nalaza pronađeni su fragmenti grnčarije, jedna kopča za učvršćivanje korica knjiga, kao i jedan privjezak/amulet. Radna hipoteza koja se može postaviti za naredna istraživanja imala bi za cilj da provjeri mogućnost da se na ovom lokalitetu nalazio manastir sa skriptorijumom u periodu kada je kompleks na Martiničkoj Gradini bio aktivan.

Stanko Jovanović
PI Centre for Culture Danilovgrad
Danilovgrad, Montenegro

NEW DATA ON THE SITE OF BRIJEG IN BJELOPAVLIĆI

The Brijeg site is located in the village of Martinići, at the southwestern foot of the Martinići Gradina. This site was excavated in 1982 as part of a broader project to excavate sites within the Martinići Gradina area. The site includes a necropolis, a single-nave church, and an additional complex that has never been excavated. Nine graves were excavated: eight outside the church and one inside. The research indicates that the necropolis predates the church. Among the small finds were fragments of pottery, a book cover clasp, and a pendant/amulet. A working hypothesis for future research would aim to excavate the possibility that a monastery with a scriptorium existed at this site during the period when the complex at Martinići Gradina was active.

Dejan Drašković
JU Kulturni centar Bar
Bar, Crna Gora

Đorđe Milosavljević
KOTO DSD
Podgorica, Crna Gora

INTERVENCIJE RADI POBOLJŠANJA PRISTUPAČNOSTI DUŽ IDENTIFICIRANIH RUTA U OKVIRU STAROG GRADA BARA

U periodu od oktobra do decembra 2023. godine na prostoru Starog grada Bara završena je prva faza projekta „Sprovođenje intervencija radi poboljšanja pristupačnosti identificiranih ruta“, koji se realizuje u okviru projekta C.L.O.S.E.R. – *Culture Led Opportunities for Sustainable Economic Revitalisation* (Održiva ekonomska revitalizacija kroz mogućnosti vođene kulturom). Realizacija projekta bila je povjerena preduzeću KOTO DSD Podgorica, dok je radovima rukovodio arheolog Dejan Drašković. Faza 1 ovog projekta obuhvatila je čišćenje i prezentaciju sljedećih prostora: plato ispred objekata 189–192 (tzv. mlin za masline i objekti južno od njega), prostor ulice od objekta 145 do Arhiepiskopske palate (objekat 194), objekti 139, 141 i 142, te dio ulice od Arhiepiskopske palate ka Kneževoj palati (objekat 136). Na platou ispred objekata 189–192 uklonjena je velika količina šteta koji je deponovan tokom akcije čišćenja tvrđave nakon zemljotresa. U pomenutoj zoni pokretni arheološki materijal bio je rijedak, međutim, iz ovog sloja potiče turska oficirska sablja, kao i više fragmenata kamenice. Površina komunikacije od objekta 145 do Arhiepiskopske palate očišćena je do nivoa kamenog popločanja. Uklonjene su velike količine malternog šteta, zemlje i kamena, koje su na nekim dijelovima prelazile visinu od 1,5 m. Na prostoru ulice pronađeno je više ukrašenih dijelova arhitektonske plastike i veći broj đuladi. Svi navedeni objekti – 139, 141, 142 i 194 – u potpunosti su očišćeni od vegetacije, korova i samoniklih drvenastih biljaka, pri čemu su maksimalno očuvani svi statički osjetljivi zidovi. Objekat 194 – na krajnjem sjeverozapadnom dijelu kompleksa (Arhiepiskopska palata) – očišćen

Dejan Drašković
PI Cultural Centre Bar
Bar, Montenegro

Đorđe Milosavljević
KOTO DSD
Podgorica, Montenegro

INTERVENTIONS AIMED AT IMPROVING ACCESSIBILITY ALONG IDENTIFIED ROUTES WITHIN THE OLD TOWN OF BAR

In the period from October to December 2023, the first phase of the project “Implementation of interventions aimed at improving the accessibility of identified routes” was completed in the Old Town of Bar. The project is being implemented as part of C.L.O.S.E.R. – *Culture Led Opportunities for Sustainable Economic Revitalization*. The execution of the project was entrusted to the company KOTO DSD Podgorica, while the works were supervised by archaeologist Dejan Drašković. Phase 1 of the project included the cleaning and presentation of the following areas: the plateau in front of structures 189–192 (the so-called “olive mill” and the structures to its south), the street area from structure 145 to the Archbishop’s Palace (structure 194), structures 139, 141, and 142, as well as the section of the street extending from the Archbishop’s Palace toward the Prince’s Palace (structure 136). At the plateau in front of structures 189–192, a large quantity of rubble deposited during the post-earthquake clearance of the fortress was removed. Within this context, movable archaeological material was scarce; however, a Turkish officer’s saber and several fragments of stone basins were recovered from this layer. The street surface from structure 145 to the Archbishop’s Palace was cleared down to the level of the stone paving. Large quantities of mortar rubble, soil, and stone were removed, in some places exceeding a height of 1.5 m. Within the street area, numerous decorated fragments of architectural stone sculpture and numerous stone cannonballs were recorded. All the structures—139, 141, 142, and 194—were completely cleared of vegetation, weeds, and self-seeded woody plants, while preserving

je do kulturnog sloja. U štu je pronađeno više fragmenata kamene plastike, od čega je najvredniji razvodnik gotičkog prozora. Rasčišćavanje šuta iz objekata 139, 141 i 142 djelimično je izvedeno. Posebno značajan nalaz je mlin za mljevenje maslina u objektu 142, dimenzija 2,3 m prečnika, sa točkom prečnika 90 cm i pripadajućom sarandžom i cisternama za mjerenje ulja. Mlin je djelimično oštećen, a šut iznad njega zaustavljen je radi budućeg pažljivog iskopavanja.

structurally sensitive walls to the greatest extent possible. Structure 194, located at the northwestern edge of the complex (the Archbishop's Palace), was cleared down to the cultural layer. Within the rubble, several fragments of architectural stone decoration were discovered, the most significant being a Gothic window mullion. The removal of rubble from structures 139, 141, and 142 was only partially completed. A particularly important find is the olive mill in structure 142, measuring 2.3 m in diameter, with a millstone 90 cm in diameter, along with its associated settling basin (sarandza) and cisterns used for measuring oil. The mill is partially damaged, and the overlying rubble has been left in place for future careful excavation.

Jelena Čelebić
Univerzitet Koč
Odjeljenje za arheologiju
Istanbul, Turska

GALEOTTI – VESLAČI NA GALIJAMA U GRAĐI
ISTORIJSKOG ARHIVA KOTOR IZ XVI I XVII VIJEKA:
PRILOG PROUČAVANJU MARITIMNOG KULTURNOG
PREDJELA BOKE KOTORSKE

Proučavanje arhivskih dokumenata doprinosi razumijevanju institucije veslača na galijama u ranom novom vijeku. Usavršavanjem galija tokom poznog srednjeg vijeka povećavao se broj veslača, pa je njihovo regrutovanje postalo neophodno. Kao glavni pogon galija, veslači su činili najbrojniji dio posade, a njihov broj na jednoj galiji mogao je dostići i do 250. U XVI vijeku *galeotti* su pripadali različitim kategorijama: obveznicima (najčešće siromašnijim seljacima), zatvorenicima i robovima. Pored njih postojali su i dobrovoljci, tzv. *buonavoglia*, koji su se prijavljivali za službu na galijama uglavnom iz ekonomskih razloga. Kako su uslovi života na galijama bili izuzetno teški, dobrovoljaca je ubrzo bilo sve manje, pa su vlasti pribjegavale drugim oblicima regrutovanja, uključujući kazne prisilnog veslanja. Rad se zasniva na analizi deset dokumenata iz fonda SN Istorijskog arhiva Kotor, datovanih između 1501. i 1624. godine, u kojima se pominju veslači venecijanske flote porijeklom iz Boke Kotorske. Kroz period duži od jednog vijeka moguće je pratiti promjene koje je ova služba doživjela, kao i kazne za bijeg sa galija, kao što su konfiskacija zemljišta i zatvor. Rad takođe razmatra vizuelne prikaze galija urezane u zidove tamnice na tvrđavi Kanli kula u Herceg Novom, koji pokazuju sličnosti sa drugim prikazima galija iz XVI i XVII vijeka. Ova poređenja ukazuju na to da su autori ovih grafita dobro poznavali tehničke karakteristike galija. Proučavanje ikonografije brodova, arhivske građe, kao i analiza uloga ljudi koji su na njima radili, uključujući veslače, predstavljaju važan segment istraživanja maritimnog kulturnog predjela. Ovakav koncept podrazumijeva integrisano sagledavanje materijalnih i nematerijalnih elemenata povezanih sa morem: plovila, infrastrukture, ekonomskih praksi,

Jelena Čelebić
Koç University
Department of Archaeology
Istanbul, Türkiye

GALEOTTI – GALLEY ROWERS IN THE ARCHIVAL RECORDS
OF THE KOTOR HISTORICAL ARCHIVE IN THE 16TH AND 17TH
CENTURIES: A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE MARITIME
CULTURAL LANDSCAPE OF THE BAY OF KOTOR

The study of archival documentation contributes significantly to understanding the institution of galley rowers in the Early Modern period. With technological refinements to galleys during the Late Middle Ages, the number of rowers increased, making their recruitment essential. As the primary means of propulsion, rowers constituted the largest segment of a galley's crew, with their number reaching up to 250 individuals per vessel. In the 16th century, *galeotti* were divided into several distinct categories: conscripts (most often drawn from poorer rural populations), convicts, and enslaved individuals. In addition, there were also volunteers, the so-called *buonavoglia*, who enlisted for galley service primarily for economic reasons. However, due to the demanding, harsh living conditions aboard galleys, the number of volunteers rapidly declined, prompting authorities to adopt alternative recruitment methods, including penal sentences of forced rowing. This study is based on the analysis of ten documents from the SN fonds of the Kotor Historical Archive, dated between 1501. and 1624, which references rowers of the Venetian fleet originating from the Bay of Kotor. Over a period exceeding one century, it is possible to trace changes in this service, as well as the penalties imposed for desertion from galley duty, including land confiscation and imprisonment. The paper also examines visual representations of galleys incised into the walls of the Kanli Kula fortress in Herceg Novi. These depictions demonstrate notable similarities with other representations of galleys from the 16th and 17th centuries. Such comparisons suggest that the creators of these graffiti were well-versed in the technical characteristics of galleys. The study of ship iconography, archival sources, and the analysis of

društvenih odnosa i svakodnevnog života pomorskih zajednica. U tom smislu, dokazi o veslačima na galijama u arhivskim i vizuelnim izvorima mogu se posmatrati kao važan segment maritimnog kulturnog predjela, jer odražavaju društvene, ekonomske, radne i ratne prakse povezane sa pomorstvom u Boki Kotorskoj.

the roles of individuals who worked aboard these vessels—including rowers—constitutes an important component in the investigation of the maritime cultural landscape. This concept includes an integrated approach to both tangible and intangible elements associated with the sea, vessels, infrastructure, economic practices, social relations, and the everyday life of maritime communities. In this context, evidence of galley rowers preserved in archival and visual sources can be understood as a significant element of the maritime cultural landscape, reflecting the social, economic, labor, and military practices associated with seafaring in the Bay of Kotor.

Dušan Medin
Univerzitet Donja Gorica
Fakultet za kulturu i turizam
Podgorica, Crna Gora

Adnan Kaljanac
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Sarajevo, Bosna i Hercegovina

BUDVANSKE ANTIČKE NEKROPOLE U SVIJETLU PISMA
IZ 1938. GODINE: ARHIVSKI TRAG IZ SARAJEVA

U Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu (fond Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, broj 36, nesređena građa bez signature) čuva se pismo koje se odnosi na otkriće antičkih nekropola u Budvi prilikom izgradnje Hotela „Avala“. Ovo pismo, zavedeno pod rednim brojem 85/38, po nalogu bana Petra Ivaniševića, na Cetinju 1. marta 1938. godine, potpisuje načelnik Prosvetnog odeljenja Kraljevske banske uprave Zetske banovine, Bogoljub Bijelić. Akt je 4. marta iste godine zaprimljen u Zemaljskom muzeju Kraljevine Jugoslavije u Sarajevu, gdje je evidentiran pod rednim brojem 247/83. Tekst je ispisan pisačom mašinom, ćiriličkim pismom, a zauzima približno dvije trećine stranice. U sadržajnom smislu, dopis donosi prekcucani tekst akta broj 277, koji je nešto ranije, 22. februara, Petar Šerović, načelnik Načelstva Sreza bokokotorskog u Kotoru, uputio Prosvetnom odeljenju na Cetinju. Riječ je o vrijednom istorijskom izvoru – još jednom u nizu svjedočanstava o slučajnom otkriću antičkog arheološkog nalazišta na prostoru neposredno uz gradske zidine Budve. U pismu se opisuju okolnosti pronalaska grobova tokom građevinskih radova, otkriveni artefakati, kao i problem neadekvatnog postupanja radnika i ostalih znatiželjnika, što je dovelo do oštećenja i otuđenja dijela nalaza. Posebno je značajna zabilješka o prvim pokušajima institucionalne zaštite lokaliteta, uključujući angažovanje žandarmerije, obavještanje nadležnih ustanova i inicijativu za dolazak dr Mihovila Abramića, arheologa i direktora Arheološkog muzeja u Splitu, u Budvu. U tom smislu, dokument predstavlja doprinos izučavanju istorijata arheoloških istraživanja u Budvi i Crnoj Gori, ali i rani

Dušan Medin
University of Donja Gorica
Faculty of Culture and Tourism
Podgorica, Montenegro

Adnan Kaljanac
University of Sarajevo
Faculty of Philosophy
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

ANCIENT NECROPOLES FROM BUDVA IN LIGHT OF
A 1938 LETTER: AN ARCHIVAL TRACE FROM SARAJEVO

In the Archive of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo (fonds of the National Museum of Bosnia and Herzegovina, no. 36, unorganized material without signature), a letter is preserved concerning the discovery of ancient necropolises in Budva during the construction of Hotel Avala. This letter, registered under number 85/38, was signed on March 1, 1938, in Cetinje by Bogoljub Bijelić, Head of the Education Department of the Royal Banovina of Zeta, by the order of Ban Petar Ivanišević. The document was received by the National Museum of the Kingdom of Yugoslavia in Sarajevo on March 4 of the same year, where it was recorded under number 247/83. The text is typewritten in Cyrillic and occupies approximately two-thirds of a page. Content-wise, the letter reproduces the text of Act No. 277, which had earlier, on February 22, been sent by Petar Šerović, Head of the District of Boka Kotorska in Kotor, to the Education Department in Cetinje. It represents a valuable historical source—another testimony of the accidental discovery of an ancient archaeological site immediately adjacent to the city walls of Budva. The letter describes the circumstances of the grave discoveries during construction works, the artifacts uncovered, and the inadequate handling by workers and other onlookers, which led to damage and the loss of part of the finds. Particularly significant is the note on the first attempts at institutional protection of the site, including the engagement of the gendarmerie, informing the competent authorities, and the initiative to bring Dr. Mihovil Abramić, archaeologist and director of the Archaeological Museum in Split, to Budva.

primjer promišljanja odnosa između urbanog razvoja, modernizacije, turizma i zaštite kulturnog nasljeđa. Rad se fokusira na analizu sadržaja pisma, njegov istorijski, administrativni i institucionalni kontekst, kao i na mjesto koje zauzima u dosadašnjim istraživanjima budvanskih nekropola i razvoja crnogorske, pa i jugoslovenske arheologije u međuratnom periodu – i to u okviru šireg korpusa arhivske građe pohranjene u Arhivu Bosne i Hercegovine koja svjedoči o arheološkom nasljeđu na prostoru Crne Gore.

In this sense, the document contributes to the study of the history of archaeological research in Budva and Montenegro and also represents an early example of consideration of the relationship between urban development, modernization, tourism, and cultural heritage protection. This paper focuses on analyzing the content of the letter, its historical, administrative, and institutional context, as well as its place in previous research on Budva necropolises and the development of Montenegrin and Yugoslav archaeology during the interwar period, within the broader corpus of archival material preserved in the Archive of Bosnia and Herzegovina that testifies to the archaeological heritage in Montenegro.

Roberto Golović
Budva, Crna Gora

DANUVINA ALACRIS – PRIMJERI DOBRE PRAKSE

Izlaganje predstavlja eksperimentalnoarheološki aspekt međunarodnog projekta *Living Danube Limes* (rekonstrukcije i ekspedicije *navis lusoriae*) s ciljem identifikacije prenosivih dobrih praksi i mogućnosti njihove primjene u crnogorskom kontekstu. Imajući u vidu da Crna Gora u oblasti eksperimentalne arheologije i žive istorije zaostaje za zemljama regiona, posebna pažnja posvećena je potencijalu metodologije projekta u domenu pomorske arheologije, kao modela za razvoj ove discipline na lokalnom nivou.

Roberto Golović
Budva, Montenegro

DANUVINA ALACRIS – EXAMPLES OF GOOD PRACTICE

The presentation represents the experimental-archaeological aspect of the international project *Living Danube Limes* (reconstructions and expeditions of *navis lusoriae*) with the aim of identifying transferable good practices and their potential application in the Montenegrin context. Given that Montenegro lags behind regional countries in experimental archaeology and living history, particular attention is given to the potential of the project's methodology in maritime archaeology, as a model for the development of this discipline at the local level.

Filip Popović
Kotor, Crna Gora

PODvodNO KULTURNO NASLJEĐE CRNE GORE
IZMEĐU UGROŽENOSTI I SAVREMENIH
METODA ZAŠTITE

Podvodno kulturno nasljeđe Crne Gore predstavlja značajan, ali još uvijek nedovoljno istražen segment arheološkog nasljeđa zemlje. Smještena duž jadranske obale, Crna Gora je od antike do modernog perioda bila dio važnih pomorskih mreža, što je rezultiralo bogatim potopljenim lokalitetima, uključujući brodolome, sidra i lučke strukture. Primorski centri kao što su Kotor, Budva i Ulcinj imali su značajnu ulogu u trgovini i plovidbi, čime se povećava arheološki potencijal okolnih podvodnih zona. Međutim, ovo nasljeđe suočava se sa brojnim prijetnjama, uključujući pljačku, nekontrolisano rekreativno ronjenje, ribolovne aktivnosti i obalni razvoj. Pored toga, mnogi artefakti pronađeni u ranijim decenijama dokumentovani su zastarjelim metodama, što ograničava njihovu današnju naučnu vrijednost. Crna Gora je potpisnica Konvencije iz 2001. godine o zaštiti podvodne kulturne baštine UNESCO-a, koja promovise očuvanje *in situ* i odgovorne istraživačke prakse. Ipak, i dalje postoje izazovi u pogledu resursa, sistematskih istraživanja i primjene aktuelnih metoda dokumentacije. Savremeni razvoj u arheologiji pomorstva naglašava značaj digitalnih metoda dokumentovanja, kao što su fotogrametrija, fotografija visoke rezolucije i standardizovane baze podataka. Ovi pristupi ne samo da poboljšavaju preciznost dokumentacije već i unapređuju dostupnost i dugoročno očuvanje podataka. U zaključku, zaštita podvodnog kulturnog nasljeđa u Crnoj Gori zahtijeva kombinaciju pravne regulative, tehnološkog napretka i intenzivnijih istraživačkih aktivnosti. Posebno značajnu priliku predstavlja ponovna dokumentacija ranije otkrivenih nalaza primjenom savremenih metodologija, čime se može značajno unaprijediti razumijevanje pomorske prošlosti ovog prostora.

Filip Popović
Kotor, Crna Gora

UNDERWATER CULTURAL HERITAGE OF MONTENEGRO BETWEEN VULNERABILITY AND CONTEMPORARY PROTECTION METHODS

The underwater cultural heritage of Montenegro is a significant yet insufficiently researched component of the country's archaeological record. Situated along the Adriatic coast, Montenegro formed part of major maritime networks from antiquity through the modern period, resulting in a rich corpus of submerged sites, including shipwrecks, anchors, and harbour installations. Coastal centres such as Kotor, Budva, and Ulcinj played a prominent role in trade and navigation, thereby increasing the archaeological potential of the surrounding underwater zones. However, this heritage is threatened by numerous factors, including looting, uncontrolled recreational diving, fishing, and coastal development. Moreover, many artefacts recovered in earlier decades were documented using outdated methodologies, which today limit their scientific value and interpretative potential. Montenegro is a signatory to the 2001 UNESCO Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, which promotes *in situ* preservation and responsible research practices. Nevertheless, challenges persist regarding available resources, systematic excavations, and the implementation of advanced documentation techniques. Recent developments in maritime archaeology emphasize the importance of digital recording methods, such as photogrammetry, high-resolution imaging, and standardized databases. These approaches not only enhance the accuracy of documentation but also improve accessibility and the long-term preservation of archaeological data. In conclusion, protecting underwater cultural heritage in Montenegro requires an integrated approach that combines legal frameworks, technological advancements, and intensified research efforts. In particular, the re-documentation of previously discovered material using contemporary methodologies represents a valuable opportunity to significantly advance our understanding of the maritime past of this region.

BILJEŠKE | NOTES

Izdavači | Publishers
Društvo arheologa Crne Gore
Društvo za kulturni razvoj „Bauo“

Za izdavače | For the Publishers
Goran Pajović
Dušan Medin

Lektura i korektura | Language Editing
Stanka Janković Pivljanin

Prevod na engleski | English Translation
Ivana Živanović

*Lektura i korektura (engleski) |
Language Editing and Proofreading (English)*
Mirjana Živanović

Dizajn i prelom | Design and Layout
Denis Kurtović

Štampa | Print
Pro File, Podgorica

Tiraž | Circulation
50

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-9633-3-0 (Društvo arheologa Crne Gore)
ISBN 978-9940-828-26-4 (Društvo za kulturni razvoj „Bauo“)
COBISS.CG-ID 37581316

50

**PROŠLOST ZA BUDUĆNOST:
POLA VIJEKA STRUKOVNOG
UDRUŽENJA ARHEOLOGA
U CRNOJ GORI**